

Türkiye’de Yükseköğretimde Büyüme: Yakın Geçmişe Bakış ve Uzun Vadeli (2010-2050) Büyüme Projeksiyonları*

Growth of the higher education in Turkey: an overview to last decade and long-term (2010-2050) growth projections

Yüksel Kavak

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi, Denetimi, Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara

Özet

Eğitim sistemleri, hem nüfusun mevcut yapısına hem de nüfus hareketlerine yönelik olarak nüfusbilim tarafından sağlanan verilerle yakından ilişkili olup, bu veriler eğitim politikalarının saptanması ve eğitim planlaması amacıyla kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı; uzun vadede (2010-2050) Türk yükseköğretim sistemindeki büyüme eğilimi konusunda projeksiyonlar ortaya koymak ve yükseköğretim alanında uzun dönemli stratejik düşünmeyi teşvik etmektir. Çalışma, Türkiye’nin uzun vadeli nüfus projeksiyonlarına (2000-2050) dayalı olarak, yükseköğretimde 2010-2050 dönemi için büyüme projeksiyonu (brüt okullaşma oranı ve öğrenci sayıları) ortaya koymaktadır. Türkiye’de yükseköğretimin yakın geçmişine bakıldığında (1999-2008), yükseköğretimdeki öğrenci sayısı %75 artmış, örgün yükseköğretimdeki okullaşma oranı ise ikiye katlanmıştır (%14.8’den %28.6’ya yükselmiştir). Ayrıca, yükseköğretimdeki yaş kompozisyonu değişmekte ve OECD ülkelerine paralel olarak, yaşlı öğrencilerin katılımları büyüme eğilimindedir. Bu bağlamda, 23 yaş ve üzeri öğrenci grubunun payı son on yılda %11.3’ten %18.5’e yükselmiştir. Benzer biçimde, yükseköğretimdeki kız öğrenci payı artma eğilimindedir. Yükseköğretimde uzun vadeli (2010-2050) projeksiyon çalışmasına göre; Türkiye’de yükseköğrenim çağ nüfusunun giderek azalma eğiliminde olduğu, yükseköğretimdeki okullaşma oranının %30’lardan 2023 yılında %50’lere, 2050 yılında ise %80’lere doğru yükseleceği, öğrenci sayısının ise 2023 yılına kadar ikiye katlanacağı tahmin edilmiştir. Ayrıca, vakıf yükseköğretim kurumları öğrenci payı ve lisansüstü öğretimde de daha yüksek oranlı artışlar beklenmektedir.

Anahtar sözcükler: Lisansüstü öğretim, nüfus ve eğitim planlaması, Türkiye, üniversite, vakıf üniversiteleri, yükseköğretim, yükseköğretimde büyüme.

Abstract

Education systems are related closely to the datum [data] provided by demography according to the both existing population structure and population movement. These datum [data] are used to determine educational policy and planning. This study, in the long run (2010-2050), aims to put forward projections on growth tendency in Turkish education system and to encourage long term strategic thinking on higher education. Study based on long-term population projections puts forward growth projections for 2010-2050 term in higher education by gross enrolment rate and student number. Examined the last decade of higher education in Turkey (1999-2008), the number of student in higher education has increased 75% and enrolment rate (excluding open higher education) has doubled (from 14.8% to 28.6%). In addition, age composition in higher education has been changing and parallel to OECD nations, older student attendance has an upward tendency to grow. In this sense, the share of student group in 23 and above age has increased from 11.3% to 18.5% in the last decade. Similarly, the share of the female students in higher education has an upward tendency to grow. According to the long-term projection study (2010-2050) in Turkey, it has been predicted that the higher education age population in Turkey has a downward tendency gradually, the enrolment rate in higher education will increase from 30% to 50% in 2023 and to 80% in 2050, and the number of students will be doubled till 2023. In addition, it has been expected higher increase rate of student share in the graduate education and in the foundation higher education institutions.

Key words: Foundation universities, graduate education, growth in higher education, higher education, population and educational planning, university, Turkey.

İletişim / Correspondence:

Prof. Dr. Yüksel Kavak
Hacettepe Üniversitesi Eğitim
Fakültesi, Eğitim Yönetimi, Denetimi,
Planlaması ve Ekonomisi Anabilim
Dalı, 06800 Beytepe, Ankara
e-posta: kavak@hacettepe.edu.tr

Yükseköğretim Dergisi 2011;1(2):95-102. © 2011 Deomed

Geliş tarihi / Received: Mayıs / May 30, 2011; Kabul tarihi / Accepted: Kasım / November 11, 2011;

Online yayın tarihi / Published online: Aralık / December 30, 2011

*Bu makale, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ve Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından planlanan ve TÜSİAD tarafından desteklenen “2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim” başlıklı araştırma projesi kapsamında yürütülen çalışmanın, “2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim Sistemine Bakış” başlıklı raporunun yükseköğretimle ilgili bölümlerinden güncellenerek üretilmiş ve 27-29 Mayıs 2011 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilen “Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar” başlıklı bilimsel toplantının “Küreselleşme” konulu oturumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Dünyadaki çeşitli sosyal ve ekonomik olaylar ile küresel düzeydeki söylemler, hemen tüm ülkelerdeki eğitimsel gelişmeleri etkileri altına almakta ve giderek biçimlendirmektedirler. Bu bağlamda, yükseköğretim

alanındaki gelişmeler de küresel düzeydeki gelişmelerle bağlantılı seyretmektedir. Bir başka açıdan, ulusların eğitimle ilgili iç düzenlemeleri (politika belgeleri ve eylem planları) uluslararası ya da bölgesel örgütler düzeyinde alınan kararlar-

la bağlantılı olarak ele alınmakta ve planlanmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, küresel düzeyde eğitimi ve yükseköğretimi şekillendiren eğilimler, OECD çalışmalarında (2008 ve 2010) aşağıdaki başlıklar halinde ele alınmaktadır. Eğitimin geleceğini etkileyen önemli gelişmeleri ele alan bu çalışma dizisi, eğitim alanında çalışan pek çok kişiyi (eğitim politikacıları, eğitim ve okul yöneticileri, öğretmen eğitimcileri, öğretmenler vb.) yakından ilgilendirir ve onların eğitimin çevresindeki olayları daha iyi anlamalarına ve geleceğe yönelik politika ve strateji geliştirmelerine katkıda bulunabilir.

– **Küreselleşmenin dinamikleri:** Bazı toplumlar (özellikle OECD ülkeleri) nüfus bakımından bir istikrar kazanmış olmasına karşın dünya üzerinde nüfus büyümeye devam etmektedir. Şehirlerde yaşayan nüfusu giderek artmaktadır. OECD toplumlarında giderek daha az çocuk doğmakta, daha uzun bir yaşam ortaya çıkmakta ve nüfusun yaş yapısı yeniden biçimlenmektedir. Bir bütün olarak OECD ülkelerine yönelen göç günümüz dünyasının temel bir özelliğidir. Yoksul ülkelerden gelenler çoğu zaman düşük becerili (vasıfsız) ya da düşük eğitimlidirler. Tüm bu önemli eğilimler eğitim ve okullar üzerinde doğrudan etkiye sahiptirler. Bu eğilimlerin eğitimle ilişkili olarak ortaya çıkardığı başlıca sorunlar şunlardır: Hızlı şehirleşme sonucu artan çocuk sayısının eğitim gereksinimi nasıl karşılanacaktır? Göç nedeniyle ortaya çıkan toplumsal çeşitlenme ve farklılaşan beklentileri eğitim kurumları nasıl karşılayacaktır? Bu nüfus hareketliliğinin eğitimde fırsat eşitsizliği açısından doğurgular neler olabilir?

– **Yeni sosyal güçlükler:** Daha uzun yaşama ve doğurganlık sayısının birleşik etkisiyle yaş yapıları değişmektedir. Bir başka deyişle yaş piramitleri tersine dönmekte ve tabandaki nüfus azalırken yaşlı nüfus artmaktadır. Nüfusun yaşlanması, sosyal harcamaların kompozisyonunu değiştirmekte ve sağlık harcamaları giderek artmaktadır. Öte yandan OECD ülkelerinin çoğunluğunda gelir eşitsizlikleri ve göreceli yoksulluk artma eğilimindedir. Bu güçlüklerin ortaya çıkardığı başlıca eğitim sorunları şunlardır: Yaşlı grupların öğrenme ve kültürel gereksinimlerinin karşılanmasında eğitim sistemleri nasıl bir rol üstleneceklerdir? Nüfusla birlikte eğitici işgücü de giderek yaşlanmaktadır, bu durumda, eğitim sistemlerinde yeterli öğretmen ve akademisyeni nasıl tutacağız? Yükselen sağlık harcamaları karşısında, yeterli eğitim harcamalarını nasıl sağlayacağız ve bunu nasıl sürdüreceğiz? Eşitsizlikleri daha da artırmayan bir eğitim sistemi nasıl tasarlanabilir?

– **Küresel ekonomi ve bilgi yoğun hizmet ekonomileri:** Ulusal ekonomiler giderek birbirine bağlanmakta, yatırımlar, mallar ve işgücü için küresel piyasalar oluşmaktadır. Uluslararası rekabet giderek artmaktadır. Küresel ekonomi, bilgi-yoğun ekonomi ağırlıklı olmaktadır ve bu sektördeki

istihdam giderek genişlemektedir. Hizmet sektöründeki işler daha yüksek eğitimli işgücü ve daha yüksek nitelik ve becerileri gerektirmektedir. Bilgi yoğun ekonomideki gelişmelerin bir sonucu olarak yükseköğretimde küreselleşme giderek artmaktadır. Bu bağlamda, yükseköğretim sistemleri bilgi ekonomisinin taleplerine ne derece yanıt verebilecektir? Yükseköğretim kurumları, transfer edilebilir becerilere ne ölçüde odaklanmaktadır?

– **Öğrenen toplum:** Son 50 yılda yükseköğretimde küreselleşme ve kitleselleşme giderek artmaktadır. Eğitimden ayrılmamanın minimum yaşı (zorunlu eğitim süresi) oldukça yükselmiştir. Ortaöğretime erişim bazı ülkelerde neredeyse evrensel düzeye ulaşmıştır. Yükseköğrenim görenlerin oranı tutarlı bir biçimde artmaktadır. Öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları giderek artmaktadır. Bu bağlamda; kadınların okullaşma oranının erkekleri aşma eğilimi sürecektir mi? Eğitime daha fazla kaynak ayırma eğilimi nereye kadar sürebilir? Acaba daha fazla eğitim harcaması daha yüksek başarı anlamına gelir mi?

– **Dijital devrim:** Bilgi teknolojileri artık günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Evde ve okulda internete erişim giderek evrenselleşiyor. Çok farklı ortamlarda çok büyük miktarlarda bilgiye çok hızlı biçimde nasıl erişeceğimiz açıkçası eğitimin temel bir sorunudur. Bu bağlamda; okullar teknolojik değişimin hızına ne kadar iyi uyum sağladılar ve sağlamalılar? Öğretmenlerin bilgi ve becerilerini nasıl geliştirebiliriz? Öğrencilerin teknoloji yoluyla öğrenmelerinin maliyet ve faydaları nelerdir?

Uluslararası Politika Belgeleri

Yükseköğretimde uzun vadeli büyümeyi etkileyebilecek bazı uluslararası belgelerin ilgili maddeleri şöyledir: Dünya Eğitim Forumu Herkes İçin Eğitim Dünya Beyannamesi Eylem Planı (UNESCO, 2000) ile Birleşmiş Milletler Dünya Kalkınma Zirvesi'nde (UN, 2003) 2015 yılına kadar, yükseköğretim dahil, tüm eğitim kademelerinde cinsiyet eşitliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Avrupa Birliği Lizbon Stratejisi bağlamında bu stratejinin uygulanmasını destekleyici bir program olarak AB Konseyi (*Council of the European Union*), "Eğitim ve Yetiştirme 2010 Çalışma Programı"nı (ET 2010) kabul etmiştir. AB Konseyi 28 Mayıs 2009 tarihinde, "ET 2010" Çalışma Programını uzatarak yeni bir stratejik çerçeve ve 2020 yılı için "ET 2020" Çalışma Programını hazırlamış ve bu programla yeni hedefler belirlemiştir (Council of the European Union, 2003 ve 2009). 2020 yılı için öngörülen bu hedeflerden yükseköğretimle bağlantılı olanlar şunlardır:

- 2020 yılına kadar, erken yaşta eğitim ve yetiştirme yaşamından ayrılan çocukların oranı %10'dan az olmalıdır.
- 2020 yılına kadar, 30-34 yaş grubundaki nüfusun en az %40'ı yükseköğrenim görmüş olmalıdır.

Ulusal Politika Belgeleri

Türkiye’de yükseköğretimin büyümesiyle ilgili olarak Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 2000), Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006), Yükseköğretim Stratejik Planı (YÖK, 2007) ve TUBİTAK’ın (2005) orta ve uzun vadeli okullaşma oranı öngörülleri şöyle özetlenebilir: Bunlardan en ayrıntılı çalışma Yükseköğretim Stratejik Planı’dır. Bu bağlamda YÖK, beşer yıllık dönemler halinde 2010-2025 dönemi için okullaşma oranı hedefleri öngörmüştür. Bu hedeflere göre yükseköğretimdeki okullaşma oranlarının 2010 yılında %40.7 (%30’u açık öğretim öğrenci payı), 2025 yılında ise %65 (%15’i açık öğretim öğrenci payı) olması öngörülmüştür. Buna karşılık DPT (2000) uzun vadeli strateji planında 2023 yılına kadar %50’ye, Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006) ise 2012-2013 öğretim yılında %48’e (örgün yükseköğretim %33) ulaşılmasını öngörmüştür. TUBİTAK (2005) ise 2023 yılına kadar net okullaşma oranının %50’ye yükseltilmesini hedeflemiştir. Öte yandan Eğitim Reformu Girişimi’nin çalışmasında, yükseköğretimdeki net okullaşma oranının 2025 yılında %60’a yükseltilmesi öngörülmektedir (Gürlel, 2008).

Türkiye’de eğitim planlamasıyla ilgili çalışmaların daha çok kısa ve orta vadeli hedefler (5-6 yıllık) çerçevesinde yürütüldüğü gözlenmektedir. Sadece okullaşma oranlarıyla ilgili olarak uzun vadeli öngörüler bulunmaktadır. Yine, okullaşma oranlarıyla ilgili çalışmaların eğitim çağ nüfusuna ilişkin nüfus projeksiyonlarına dayalı olarak yürütüldüğü görülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Projenin genel amacı; ülkemizde kamu ve özel sektörde, yatırım ve yönetim alanlarında sorumluluk üstlenen yöneticilerin aldıkları kararlara nüfusbilim bakış açısını ve gerekliliğini kazandırmak ve bu yolla, her alanda veriye dayalı yönetim kültürünün daha yerleşik bir uygulama haline getirilmesine katkıda bulunmaktır. Projenin alt bileşenlerinden birisi olan eğitim sektör araştırmasının amacı ise; (1) Nüfusbilim tarafından sağlanan verilerden, eğitim alanının daha etkili olarak nasıl yararlanabileceği konusunda uygulayıcılara yol göstermek, (2) Eğitim sektöründe uzun vadeli stratejik düşünmeyi teşvik etmek, (3) Makro düzeyde eğitim politikaları önermek ve (4) Eğitim sektöründe veriye dayalı bir yönetim kültürü oluşturulmasına katkıda bulunmaktır.

Bu makalede, Türkiye’de yükseköğretim çağ nüfusu eğilimlerinin ışığında, uzun vadeli demografik eğilimlerin yükseköğretim sektörüne yansımalarının irdelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Yukarıda belirtilen amaç çerçevesinde, Türkiye’nin uzun vadeli nüfus projeksiyonuna dayalı olarak yapılan okullaşma

oranları ve öğrenci sayılarına ilişkin bu projeksiyon çalışması; (1) 2010-2050 dönemini ve okul öncesi eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerini kapsamaktadır. (2) Uzun vadeli öngörüler beşer yıllık dilimlerden (ayrıca, uzun vadeli gelişme stratejisinin dönem sonuna ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. yıldönümüne denk gelmesi nedeniyle 2023 yılından) oluşmaktadır. Projeksiyon çalışmasının temel değişkenleri; okul çağ nüfusu, okullaşma oranı ve öğrenci sayısıdır. Ayrıca, yükseköğretim kademesi için “vakıf üniversiteleri” ve “lisansüstü öğretim” paylarına ilişkin değişkenler ele alınmıştır. Temel değişkenlerin içeriği şöyledir:

- **Okul çağ nüfusu:** Okul çağ nüfusu verileri, Hoşgör ve Tansel (2010) tarafından yapılan Türkiye’nin uzun vadeli nüfus projeksiyonu (2000-2050) “orta düzey” senaryosundan sağlanmıştır. Yükseköğretim çağı için 18-22 yaş grupları alınmıştır.
- **Okullaşma oranı:** Her bir eğitim kademesi için çeşitli varsayımlara dayalı olarak okullaşma oranları (okul öncesi eğitim için net okullaşma oranı [NOO], ortaöğretim ve yükseköğretim için brüt okullaşma oranı [BOO]) öngörülmüştür. Her kademe için yapılacak projeksiyonlar için ikişer senaryo oluşturulmuştur. Bunlardan Senaryo-1 (SEN-1); orta (ılımlı) düzeydeki bir eğilime ve mevcut iyileşmenin sürdürülmesine, Senaryo-2 (SEN-2) ise yüksek düzeydeki (hatta bazen sıçrama yapan) bir eğilime göre tasarlanmış, her iki senaryoya göre, okul öncesi eğitim ve yükseköğretim için 2010-2050 arasındaki değişik zaman dilimlerinde değişik oranlarda olmak üzere sürekli artışlar öngörülmüştür.
- **Öğrenci sayısı:** Çalışmanın nihai amacını oluşturan öğrenci sayılarının tahmin edilmesi ise; önceki paragraflarda belirtilen çağ nüfusu projeksiyonları ve okullaşma oranı öngörülerine dayalı olarak, beşer yıllık dilimlere göre hesaplanmıştır.

Bu makalede, söz konusu çalışmanın sadece yükseköğretim kademesiyle ilişkili olan bulguları sunulmuş ve tartışılmıştır.

Yükseköğretimde Yakın Dönemdeki Gelişmeler (1999-2008)

Yükseköğretim Çağ Nüfusundaki Eğilimler

TÜİK 1990-2010 nüfus projeksiyonuna (2006) göre, 1999-2008 dönemi yükseköğretim çağı (17-21 yaş) nüfusunun 6 milyon 818 binden 6 milyon 285 bine gerilediği gözlenmektedir. Buna göre yükseköğretim çağ nüfusu son on yılda 533 bin azalmıştır.

Yükseköğretimdeki Öğrenci Sayılarındaki Eğilimler

Son on yılda (1999-2008) yükseköğretimdeki öğrenci sayısı (açıköğretim fakültesi hariç) %75.5'lik bir artışla bir milyon 15 binden bir milyon 781 bine yükselmiştir. Bu bağlamda son on yılda 766 bin öğrencilik bir artış gerçekleşmiştir. Yıllık artış oranları %2.9 ile %9.4 arasında değişmektedir. Kız öğrencilerin artış oranı erkeklerden daha fazla olmuş ve toplam öğrenci içindeki kız öğrenci oranı %40.2'den %42.7'ye yükselmiştir. AB ülkelerinde kadınların yükseköğretime katılımları erkekleri aşmıştır (100 erkeğe karşılık 123 kadın) (Eurydice, 2009).

Vakıf Yükseköğretim Kurumlarıyla İlgili Gelişmeler

Vakıf yükseköğretim kurumlarıyla ilgili gelişmelere bakıldığında, 1999-2008 yılları arasında vakıf üniversitesi sayısı 19'dan 33'e yükselmiş, öğrenci sayısı ise 41 binden 163 bine yükselerek yaklaşık 4 kat artmıştır. Vakıf üniversitelerindeki öğrencilerin toplam yükseköğretim içindeki payı da %4'ten %9.1'e yükselmiştir. Özel üniversitelerdeki öğrencilerin OECD ülkeleri payının ortalaması ise %13.7'dir (OECD, 2009). Ana harcamalarla ilgili kaynağının %50'sinden fazlasını devletten alan özel yükseköğretim kurumları da hesaba katıldığında bu oran %22.9'a yükselmektedir.

Yaş Kompozisyonundaki Gelişmeler

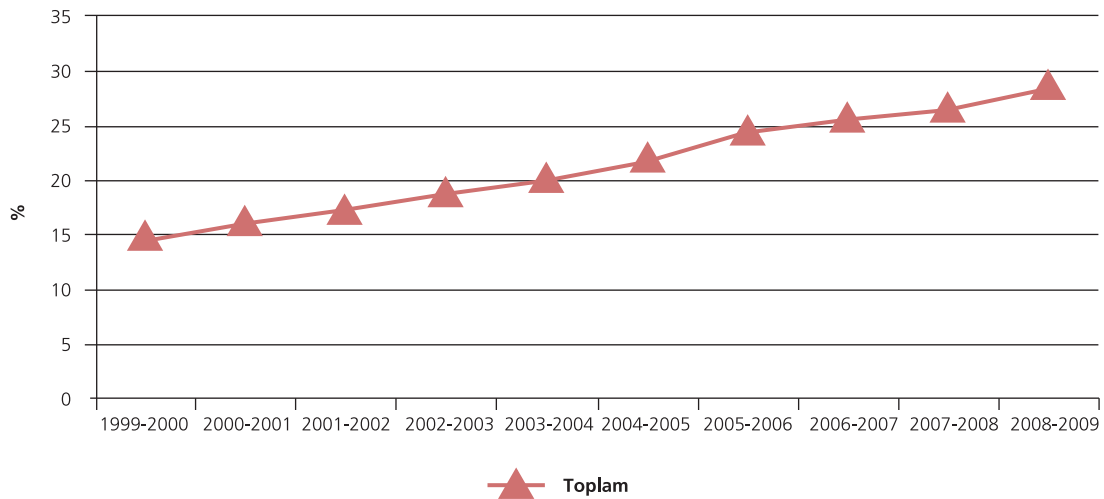
Yaş kompozisyonundaki gelişmeler incelendiğinde; Türkiye'deki yükseköğretim öğrencilerinin %79'unun 18-22 yaş

aralığında olduğu gözlenmektedir. 1999'dan 2008'e kadar olan dönemde 18-22 yaş grubunun azaldığı, buna karşılık 23 yaş ve üzeri öğrenci grubunun arttığı (%11'den 19'a) gözlenmektedir. Bu bağlamda, yükseköğretim öğrencilerinin yaş yelpazesinin genişleme ve yaş ortalamasının artma eğiliminde olduğu söylenebilir. Ülkeler arasında farklılıklar olmakla birlikte, yaşam boyu öğrenme yaklaşımı doğrultusunda, yaşlı öğrencilerin yükseköğretime katılımları büyüme eğilimindedir. Örneğin; Kuzey ülkeleri ve Almanya'da 28 yaşındaki nüfusun %10'undan, Finlandiya ve İsveç'te ise 35-39 yaş grubunun %5'inden fazlası yükseköğretime kayıtlıdır (Eurydice, 2009).

Yükseköğretimdeki Okullaşma Oranlarındaki Eğilimler

Şekil 1'de örgün yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranları (BOO) görülmektedir. Şekil incelendiğinde; BOO son 10 yılda her yıl artan bir biçimde %14.8'den %28.6'ya yükselmiştir. Açık öğretim dahil edildiğinde yükseköğretimdeki BOO %21'den %46.9'a yükselmiştir.

UNESCO verilerine göre (2009); yükseköğretimde BOO 2006 yılı Dünya ortalaması %25, gelişmiş ülkeler ortalaması %67 ve gelişmekte olan ülkeler ortalaması %17'dir. 1999-2006 döneminde Dünya ortalaması %18'den %25'e yükselmiş ve her gruptaki ülkeler grubunda önemli artışlar ortaya çıkmıştır.

	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
▲ Toplam	14.8	16.1	17.2	18.9	20.2	21.9	24.4	25.7	26.5	28.6

■ **Şekil 1.** Türkiye'de örgün yükseköğretimde brüt okullaşma oranındaki gelişmeler (1998-2008). Kaynak: ÖSYM. *Yükseköğretim istatistikleri* (farklı yıllar), TÜİK. *Yıl ortası nüfus projeksiyonları* (<http://www.sgb.meb.gov.tr> adresinden erişim tarihi: 14.06.2006) ve TÜİK. 2008 ADNKS 'den (18-22 yaş) yazar tarafından hesaplanmıştır. Açıklamalar: Açıköğretim fakültesi hariçtir.

Demografik Değişim Sürecinin Yükseköğretim Sektörüne Yansımaları (2010-2050)

Yükseköğretim Çağı (18-22 yaş) Nüfusundaki Eğilimler

Hoşgör ve Tansel’in çalışmasına (2010) göre; Türkiye’nin 2010-2050 dönemindeki okul çağı nüfusunun (3-22 yaş; okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar) 26 milyon 900 binden 24 milyon 800 bine gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bir bütün olarak bakıldığında örgün eğitimin potansiyel hedef kitlesi, özellikle 2020’den sonra giderek küçülmektedir. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı bakımından, 2010-2050 döneminde okul çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %35’den %25’e düşmektedir.

■ Şekil 2’deki yükseköğretim çağı (18-22 yaş) nüfusun-
daki eğilimler incelendiğinde, yükseköğretim çağı nüfusunun
uzun dönemde dalgalı bir seyir izleyeceği gözlenmektedir.

Buna göre yükseköğretim çağı nüfusunun 2010-2015 yılları arasında azalması, 2015’den 2023’e kadar olan dönemde yükselme eğilimi içinde olması, kısa bir durgunluk döneminden sonra 2030’dan itibaren tekrar azalma eğilimi içinde olması beklenmektedir. Bununla birlikte, 2010 yılı için 6 milyon 770 bin olarak tahmin edilen yükseköğretim çağı nüfusunun 2050 yılında 6 milyon 357 bine düşmesi beklenmektedir.

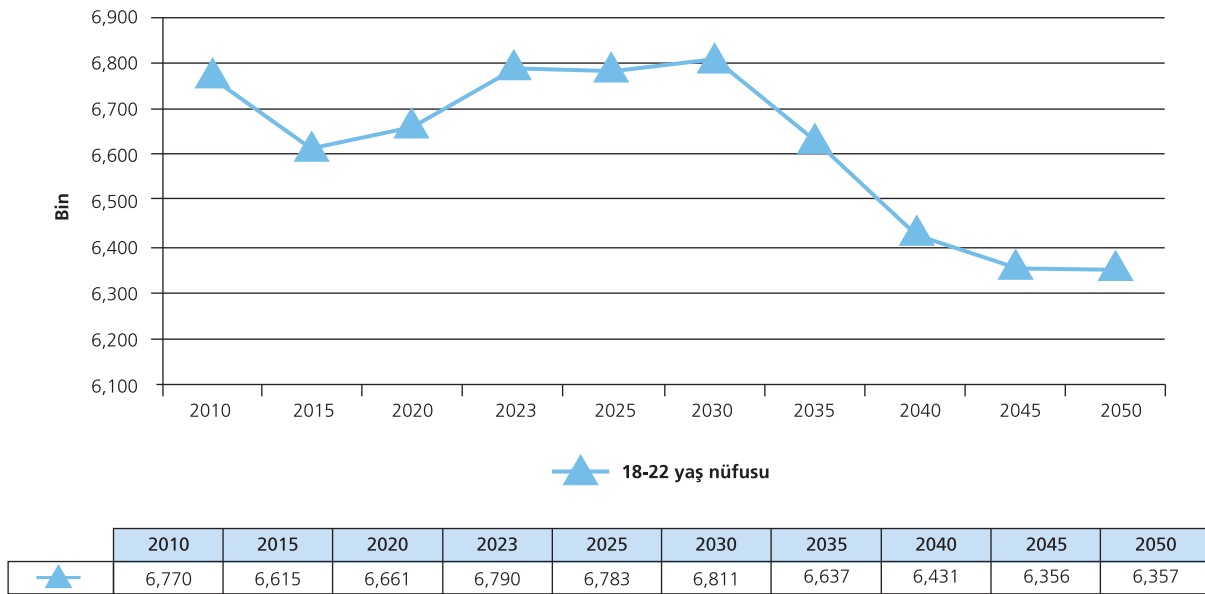
2010-2050 döneminde yükseköğretim çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %8.7’den %6.4’e düşmektedir.

Nüfusun gelecek 40 yıldaki (2010-2050) değişim sürecinin, yükseköğretim bakımından sunduğu fırsat penceresi şöyle değerlendirilebilir: Yükseköğretim sistemi aşırı talep baskısı altında bulunan Türkiye, önümüzdeki beş-altı yıla azalan bir çağ nüfusu avantajıyla girecektir. Yükseköğretimde hem devlet hem de vakıf üniversitesi yatırımlarının yoğunlaşmaya başladığı bir dönemde, bu nüfus avantajı yükseköğretime yaygınlaştırma ve kaliteyi geliştirme açısından önemli bir fırsat sunabilir.

Yükseköğretimde Uzun Vadeli Büyüme Eğilimleri

Giriş bölümünde sunulan küresel ekonomik ve sosyal eğilimler, ulusal ve uluslararası politika belgeleri ve bu belgelerde yer alan hedefler ile demografik göstergelerde ortaya çıkan dönüşümler bağlamında, uzun dönemde Türkiye’de yükseköğretimin gelişimine ilişkin senaryo ve olasılıklar ■ Şekil 3’te özetlenmektedir.

■ **Senaryo-1 (Orta düzey):** Bu senaryoya göre, okullaşma oranında 2010’dan itibaren istikrarlı ve kademeli bir büyüme hedeflenmiştir. Bu bağlamda, yükseköğretim okullaşma oranının 2023 yılında %45’e 2050 yılında %70’e ulaşması öngörülmektedir. SEN-1’deki okullaşma oranı hedefleri çerçevesinde, 2010-2050 döneminde öğrenci sa-

■ **Şekil 2.** Türkiye’nin uzun vadeli yükseköğretim çağı nüfusundaki eğilimler (Bin, 18-22 yaş, 2010-2050)

yısının iki milyon 166 binden 4 milyon 450 bine yükselmesi beklenmektedir. Öğrenci sayısında 40 yıl içinde iki katı aşan (%105) bir büyüme ortaya çıkacaktır.

- Senaryo-2 (Yüksek düzey):** Bu senaryoya göre Türkiye’de yükseköğretimin daha hızlı büyüyeceği ve bu büyümenin, ilk dönemde (2010-2023) daha yüksek düzeyde olacağı öngörülmüştür. Bu çerçevede; yükseköğretim okullaşma oranının 2023 yılında %60’a, 2050 yılında ise daha ılımlı bir yükselme eğilimiyle %90’a ulaşması hedeflenmiştir. SEN-2’deki okullaşma oranı hedeflerine göre, 2010-2050 döneminde yükseköğretimdeki öğrenci sayısı iki milyon 166 binden 5 milyon 721 bine yükselecektir. Öğrenci sayısı %164 oranında artacaktır. Bu artış, ilk dönemde daha yüksek oranda olacaktır. Okullaşma oranı hedefinin 2023 yılı için %60 olarak öngörülmesi, aynı zamanda öğrenci sayısının da ikiye katlanması anlamını taşımaktadır.

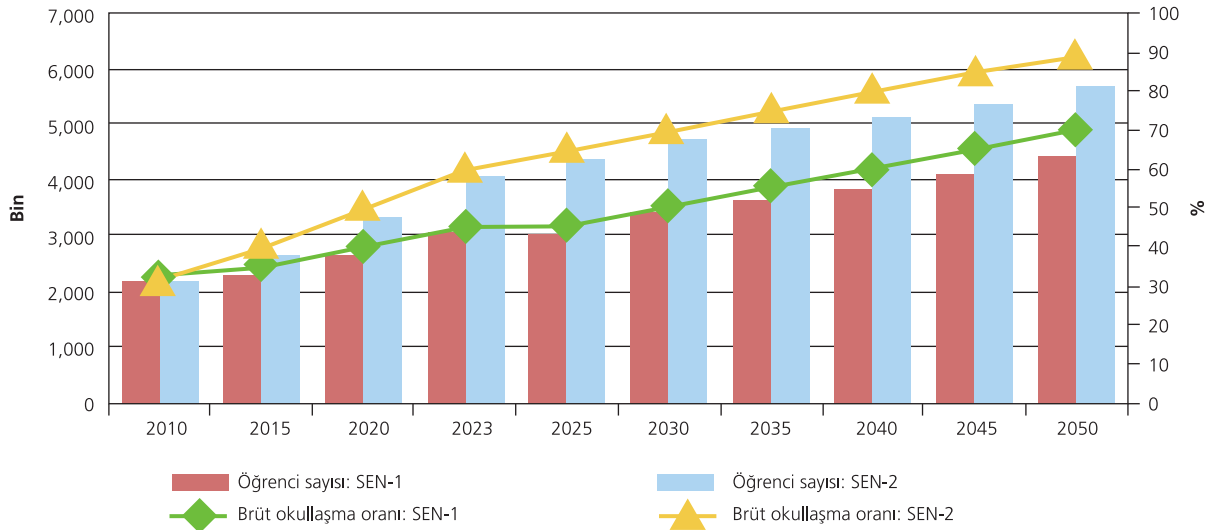
Türkiye’de yükseköğretim arz ve talebi incelendiğinde, 1970’li yılların ortalarından bu yana arz ve talep arasında büyük bir dengesizlik bulunmakta ve bu dengesizlik, yükseköğretime geçiş sistemi üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır.

1980’lerden itibaren yükseköğretimin yaygınlaştırılması politikaları çerçevesinde alınan önlemlerle (üniversiteleri büyük şehirlerin dışına yayma, yeni üniversiteler açma, meslek yüksek okullarının yaygınlaştırılması, vakıf üniversitelerinin açılması, ekstern eğitim, ikinci öğretim, açık öğretim vb.), öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayılarındaki büyüme payına sağlanan önemli sayısal gelişmelere karşın, hala gelişmiş ülkelerin okullaşma oranlarının uzağında olduğumuz açıktır. Kısaca, toplumun yükseköğretime olan yüksek ilgisi devam etmektedir.

Tüm bu gelişme ve eğilimler çerçevesinde; Türkiye’nin yükseköğretimi yaygınlaştırma potansiyelinin yüksek olduğunu ve SEN-2’yi güçlü kılacak daha fazla gerekçenin bulunduğunu vurgulamak gerekir. Bu bağlamda 2020 yılı ortalarına dönük, DPT, YÖK ve TÜBİTAK çalışmalarında öngörülen hedeflere ulaşma olasılığı yüksektir.

Vakıf Yükseköğretim Kurumlarında Uzun Vadeli Büyüme Eğilimleri

Bu çalışmada, vakıf yükseköğretim kurumları payının 2023 yılında %23, 2050 yılında ise %30’a ulaşması öngörülmüştür.

	2010	2015	2020	2023	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Öğrenci sayısı: SEN-1	2,166	2,315	2,664	3,056	3,052	3,406	3,650	3,859	4,131	4,450
Öğrenci sayısı: SEN-2	2,166	2,646	3,331	4,074	4,409	4,768	4,978	5,145	5,403	5,721
Brüt okullaşma oranı: SEN-1	32	35	40	45	45	50	55	60	65	70
Brüt okullaşma oranı: SEN-2	32	40	50	60	65	70	70	80	85	90

Şekil 3. Yükseköğretimde brüt okullaşma oranları ve öğrenci sayılarına ilişkin uzun vadeli öngörüler (2010-2050). Açıklamalar: Senaryo çalışması ve öngörüler; Yrd. Doç. Dr. Şeref Hoşgör, Hakan Ferit Hoşgör ve yazar tarafından ortaklaşa yapılmıştır. Lisansüstü öğrenci sayısı dahil, açıköğretim hariçtir.

müştür. Buna göre SEN-2 çerçevesinde, vakıf yükseköğretim kurumları öğrenci sayılarının 2010-2023 yılları arasında 3 kat, 2023-2050 yılları arasında ise %80 civarında artması beklenmektedir. Başka bir deyişle, uzun vadeli öngörülerin ilk periyodunda vakıf yükseköğretim kurumlarında bir “öğrenci patlaması” yaşanması beklenmektedir. Bu hızlı çıkış beklentisinin ardında; yukarıda belirtildiği gibi vakıf yükseköğretim kurumu sayısının son on yılda büyük ölçüde artması ve bu üniversitelerin akademik birimlerinin kademeli olarak aktif hale gelmesiyle, tam kapasitelerine ancak 10-15 yıl içinde erişebilecekleri düşüncesi yatmaktadır.

Lisansüstü Öğretimde Uzun Vadeli Büyüme Eğilimleri

Genel olarak yükseköğretimdeki büyüme öngörülerıyla de tutarlı biçimde lisansüstü öğretim payının 2023 yılında %18, 2050 yılında ise %20’ye ulaşması öngörülmüştür. Buna göre SEN-2 çerçevesinde, lisansüstü öğretimdeki öğrenci sayısının 2010-2023 arasında 260 binden 733 bine (yaklaşık iki katlık artış), 2023-2050 arasında ise 733 binden bir milyon 144 bine (%56 artış) ulaşması beklenmektedir. Başka bir deyişle, SEN-2 kapsamındaki uzun vadeli öngörülerin ilk periyodunda lisansüstü öğretimin daha hızlı büyümesi öngörülmüştür. Bu hızlı çıkış beklentisinin ardında; önceki paragraflarda vurgulandığı gibi hem kamu hem de vakıf üniversitele-
rindeki hızlı büyüme beklentisinin ortaya çıkaracağı öğretim üyesi talebi ve son on yıldaki hızlı büyümede görüldüğü gibi üniversite mezunlarının lisansüstü öğretime ilişkin yüksek talep eğilimi bulunmaktadır. Bunun yanında, iş hayatındaki bireylerin yaşam boyu öğrenme kapsamında uygulamaya dönük (tezsiz) yüksek lisans programlarına olan ilgilerinin de giderek artması beklenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda yükseköğretim alanındaki yaygınlaşmaya karşın hala Türkiye’de yükseköğretime katılım düzeyi gelişmiş ülkelerin oldukça altındadır. Öte yandan, yükseköğretime arz ve talep arasındaki açık, azalarak ta olsa devam etmektedir. Bu eğilimler bir yandan Türkiye’de yükseköğretime olan talebin yoğunluğunu öte yandan yükseköğretimle ilgili kapasite artışlarının henüz toplam talebe yanıt vermede yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir.

Son yıllarda gerek devlet yükseköğretim kurumlarının gerekse vakıf yükseköğretim kurumlarının genişlemesine yönelik yatırımlar dikkat çekici boyutlardadır. Diğer taraftan, yükseköğretim çağ nüfusundaki durgunluk ve azalma eğilimleri hem yükseköğretimin yaygınlaşması hem de yükseköğretimde kalitenin geliştirilmesi doğrultusunda önemli fırsatlar sun-

maktadır. Bu bağlamda, gerek yükseköğretim talebi gerekse yükseköğretim arzındaki artışlar ve bu çalışmanın projeksiyonları gelecekte Türkiye’de yükseköğretimdeki artışların devam edeceğine ilişkin güçlü sinyaller vermektedir. Türkiye’de yükseköğretimde sağlıklı ve hedeflenen düzeyde bir artışın gerçekleştirilebilmesi için sunulabilecek bazı öneriler şunlardır:

- Her şeyden önce orta ve uzun vadeli bir yükseköğretim eylem planına gereksinim vardır. Bu planda; büyüme hedefleri, öğrenci sayıları, öğretim üyesi, fiziki yapı gereksinimi ve tüm bunlar için gerekli finansman planı yer almaktadır.
- Yükseköğretim harcamalarının GSYİH içindeki payı %1’in üzerine çıkarılmalıdır.
- Yükseköğretime ayrılan kamu bütçesi artırılmalıdır.
- Yeni açılan yükseköğretim kurumlarının, daha kısa sürede aktif duruma gelebilecekleri kentlerde (örn. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Konya, Antalya vb. cazibe merkezleri) yoğunlaşmasına özen gösterilmelidir.
- Yurt içi ve yurt dışı öğretim üyesi yetiştirme konusu, sadece Yükseköğretim Kurulu aracılığıyla ve tek elden yürütülmeli, yetiştirme ve istihdam süreci sıkı bir biçimde izlenmelidir.
- Yükseköğretime erişimde ve öğretimini sürdürmede güçlük çeken öğrencilere sağlanacak destekler (üniversite harçları ve yaşam giderleri için) artırılmalıdır.
- Vakıf yükseköğretim kurumlarına devam eden öğrencilere de, uzun vadeli borçlanmaya dayalı mali destekler için düzenlemeler yapılmalıdır.
- Son yıllarda kız çocuklarının eğitime çekilmesine ve eğitimlerini sürdürmelerine yönelik kampanya ve pozitif ayrımcılık uygulamalarının ortaöğretim ve yükseköğretimdeki kız öğrencilerini de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması gerekir.
- Yükseköğretilimi yaygınlaştırma politikaları uzun dönemde devam etmelidir. Yükseköğretim çağ nüfusuna ilişkin eğilimler de bu yaygınlaşmaya olumlu etkide bulunacaktır. Dahası, yükseköğretimin yaygınlaştırılması politikaları, sadece ulusal gereksinimler temelinde değil küresel gereksinimler de dikkate alınarak yürütülmelidir.

Hangi senaryo çerçevesinde ele alırsak alalım, Türkiye’de yükseköğretimin gelecek 40 yılda sayısal olarak büyümeye devam edeceği açıktır. Ancak, yükseköğretimin niteliği ve yükseköğretim olanaklarından eşit biçimde yararlanma konularının da birlikte ele alınması gerekir.

Kaynaklar

- Council of the European Union (2003). *Council conclusions on reference levels of European average performance in education and training (Benchmarks)*. Brussels, 7 May 2003, (8981/03, EDUC 83). 12 Kasım 2009 tarihinde <http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/after-council-meeting_en.pdf> adresinden erişildi.
- Council of the European Union (2009). *Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020')*, Official Journal of the EU (2009/C 119/02). 13 Kasım 2009 tarihinde <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF>> adresinden erişildi.
- DPT (2000). *Uzun vadeli strateji ve sekizinci beş yıllık kalkınma planı 2001-2005*. Ankara: DPT Yayınları.
- DPT (2006). *Dokuzuncu kalkınma planı 2007-2013*. Ankara: DPT Yayınları.
- Ekinci, C. E. (2009). Türkiye'de yükseköğretimde öğrenci harcama ve maliyetleri. *Eğitim ve Bilim*, (154), 119-133.
- Eurydice (2009). *Key data on education in Europe 2009*. Brussels: European Commission. 12 Kasım 2009 tarihinde <<http://www.eurydice.org>> adresinden erişildi.
- Gürlesel, C. F. (2008). *Türkiye'nin kapısındaki fırsat: 2025'e doğru nüfus, eğitim ve yeni açılımlar* (2. baskı). İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Hoşgör, Ş. ve Tansel, A. (2010). *2050'ye doğru nüfusbilim ve yönetim: İşgücü, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik sistemine yansımalar* (Ayrıca EK CD). İstanbul: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği-Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu.
- Kavak, Y., Ergen, H. ve Gökçe, F. (2007). Türkiye'de ilköğretim: Durum analizi, S. Özdemir, H. Bacanlı ve M. Sözer (Ed.), *Türkiye'de okul öncesi eğitim ve ilköğretim sistemi: temel sorunlar ve çözüm önerileri* (s. 72-121). Ankara: Türk Eğitim Derneği.
- OECD (2008). *Trends shaping education*. Paris: OECD-CERI.
- OECD (2009). *Education at a glance 2009: OECD indicators*. Paris: OECD.
- OECD (2010). *Trends shaping education 2010*. Paris: OECD.
- ÖSYM (Farklı yıllar). *Yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: ÖSYM.
- TÜBİTAK (2005). *Vizyon 2023: Teknoloji öngörü projesi - eğitim ve insan kaynakları sonuç raporu ve strateji belgesi*. Ankara: TÜBİTAK.
- TÜİK (2006). *Yıl ortası nüfus projeksiyonları 1990-2010*. 14 Haziran 2006 tarihinde <<http://www.sgb.meb.gov.tr>> adresinden erişildi.
- TÜİK (2008). *2008 ADNKS sonuçları*. Ankara: TÜİK.
- UN (2003). *Indicators for monitoring the millennium development goals: Definitions, rationale, concepts and sources*. New York: UN. 18 Kasım 2009 tarihinde <<http://unstats.un.org/unsd/mdg/Resources/Attach/Indicators/HandbookEnglish.pdf>> adresinden erişildi.
- UNESCO (2000). *The Dakar framework for action. Education for all: Meeting our collective commitments*. World Education Forum, 26-28 April 2000, Dakar, Senegal. 28 Ekim 2009 tarihinde <http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/efa/DakarFrameworkEnglish.pdf> adresinden erişildi.
- YÖK (2007). *Türkiye'nin yükseköğretim stratejisi*. Ankara: YÖK.